

beatam puenire desideras ciuitate: de-
 uita demonum societatem. Indigne ab
 honestis coluntur: qui per turpes placen-
 tur. Sic isti a tua societate remouen-
 tur purgatione christiana: quomodo illi a
 tua dignitate remoti sunt notacione ce-
 soria. De bonis autem carnalibus quibus
 solis mali profui uolunt. et de malis car-
 nalibus que sola appeti uolunt. que neque in his
 habeant quam putantur habere isti demonum
 potestate. quam si haberent deberemus
 potius etiam ista ostendere. quam propter ista
 illos colere: et eos colendo ad illa que
 nobis inuidet puenire non posse. Ta-
 men nec in istis eos hoc ualere quod hi
 putant qui propter hoc eos coli oportere
 contendant. Deinceps uidebimus: ut
 hic sit huius voluminis modus.

Explicit liber secundus.

Incipiunt capitula libri tercij.

- i **De** adulationibus quas soli ma-
 li metuunt et quas semper passus
 est mundus cum deos coleret.
- ii **Andri** que et a romanis et a gre-
 cis similiter colebantur causas
 habuerit quibus illud pateretur
 excidium.
- iii **Non** potuisse deos paridis ad-
 ulterio ad uindictam moueri
 quod inter ipsos traditur fre-
 quenter.
- iiii **De** sententia varronis qua uiti-
 le esse dixit ut se homines dijs ge-
 mitos mentiatur.
- v **Non** probari que dii adulterium pa-
 ridis punierunt. quod in romuli
 matre non uiti sunt.
- vi **De** fraticidio romuli quod dii
 non uindicauerunt.
- vii **De** euerfione plij que dux marij
 himbria excidit.
- viii **An** debuerit dijs pliacis roma
 committi.

- ix **An** illam pacem que sub nume regno
 fuit deos prestitisse credendum sit.
- x **An** optandum fuit que tanta bel-
 lorum rabie romanum augetur
 imperium cum eo studio quo sub
 numa auctus est. et quietum esse
 potuisset tutum.
- xi **De** simulacro cumani apollinis
 cuius fletus creditus est cla-
 dem grecorum quibus opitulari
 non poterat indicasse.
- xii **Quantos** sibi deos romani propter
 constitutionem nume adiecerant
 quorum eos numerositas nichil
 adiuuerit.
- xiii **Quo** iure quo federe romani
 obtinere prima iugia.
- xiiii **De** impietate belli quod alba
 nis romani intulerit et de victo-
 ria dandi libidine adepta.
- xv **Qualis** romanoium regum uita
 atque exitus fuerit.
- xvi **De** primis apud romanos con-
 sulibus quorum alter alterum pa-
 tria repulit moxque ipse post a-
 trocissima patricidia a vulne-
 rato hoste vulneratus interijt.
- xvii **Post** initia consularis imperij
 quibus malis uexata fuerit ro-
 mana respublica dijs non opi-
 tulantibus quos colebant.
- xviii **Quante** clades romanos sub
 bellis punicis trauerint fru-
 stra deorum preces expectatis.
- xix **De** afflictione belli punicij sedi-
 qua uires utriusque partis con-
 sumptae sunt.
- xx **De** exilio saguntinorum quibus
 propter romanoium amicitiorum
 penibus dii romani auxilium non
 tulerunt.
- xxi **Quam** ingrata fuerit romana ci-
 uitas scipioni liberatozi suo et
 in quibus moribus egeit quam eam sa-
 lustius optimam fuisse describit.

- xxii De mitridatis edicto quo oēs
ciues romanos qui intra asiaz
inueniretur iussit occidi.
- xxiii De interioribus malis quibus ro-
mana respublica exagitata ē
precedente prodigio quō in rabie
oīm animalū q̄ hominibus seruā-
unt fuit.
- xxiiii De discordia ciuili quā grecie
seditiones excitauerūt.
- xxv De eade discordie ex senatus cō-
sulto in loco seditionū et cediū
condita.
- xxvi De diuersis generibus belli que
post cōditā eadem discordie sūt
secuta.
- xxvii De bello ciuili mariano atq; sil-
lano.
- xxviii Quales fuerit sillana victoria
vindex mariane crudelitatis.
- xxix De cōpatione gothice irrup-
tionis cū eis cladibus quas ro-
mani vel a gallis vel a bellorum
ciuiliū auctoribus exceperūt.
- xxx De cōnexionē bellorū que ad-
uentū xp̄i plurimā grauis-
simā p̄cesserūt.
- xxxi Quā impudētē p̄sentia inco-
moda xp̄o imputent qui deos
colere nō sinitur cū tante cla-
des eo tpe quo colebantur ex-
citerūt.

Expliciūt capitula libri tertij.
Inapit liber tertius. Ca. i.

Iam satis dictus
arbitror de mo-
rum malis et ani-
morum q̄ p̄cipue
cauenda sūt: ni-
hil deos falsos
ip̄so cultori suo
quo minus eorū malorū aggrē p̄mere
tur sbuēire curasse: s̄ potius ut maxi-

me p̄meretur egisse. Nūc de illis ma-
lis video dicendū que sola isti p̄peti-
nolūt. qualia sūt fames morbus. bellū.
expoliatio. captiuatio. trucidatio. tribu-
lacio et siqua similia iam in p̄mo libro
cōmemorauimus. Nec sola mali des-
putāt mala q̄ non faciūt malos: nec
erubescūt inter bona que laudant ip̄i
mali esse qui laudāt: magisq; stoma-
chātur si illa mala habeāt q̄ si mala
vitā: quasi hoc sit hoīs maximū bonū
habere bona omnia p̄ter seip̄m. Sed
neq; talia mala que isti sola formidāt
dij eorū quādo ab eis libere coleban-
tur. ne illis acciderēt obstiterūt. Cū
enī varijs p̄ diuersa loca tēporibus an-
aduentū redēptoris nr̄i innumerabi-
libus. nō nullisq; etiā incredilibus
cladibus genus otere hūanū. quos
alios q̄ istos deos mūdus colebat:
excepto vno ip̄so hebreo et quibusdā
extra ip̄m ip̄sim vbiq; gr̄a diuina di-
gno oculatissimo atq; iustissimo dei iu-
dicio fuerūt. Verū ne nimium longum
faciā. tacebo aliaz usq; quāq; gr̄eius
mala grauisima: quod ad romā p̄ti-
net romanūq; imperiū tantū loquar.
id ē ad ip̄am p̄prie ciuitatē. et quecū-
q; illi terrarū vel societate cōiūcte. vel
cōdicionē subiecte sūt que sūt ip̄esse
ante aduentū xp̄i: cū iam ad eius c̄si
corpus reipublice p̄tinerēt.

Primū ip̄a troia vel Ca. ii.
silū unde origo est ip̄i romani.
neq; enī p̄tereūdū aut dissimulādum
est. quōd in p̄mo libro attigi. eosdē ha-
bens deos et colēs: cur a grecis victū
captū atq; deletū est. Priamo inquit
sunt reddita laomedontea paterna
piuria. Ergo verū ē. ut apollo atq; ne-
ptunus eidē laomedōti mercenarijs
opibus seruiērūt. Illis quippe p̄mis-
se mercedē falsūq; iurasse phibetur.
Viroz apollinez noīatū diuinator ē in
tanto opificio laborasse. nescientē q̄

laomedon fuerat pmissa negaturus: quanq̄ nec ip̄m neptunū patruū ei⁹ frat̄e iouis. regē maris decuit ignarū esse futuroū. Nam hūc homerus de stirpe enee. a cuius posteris roma est. cū ante illā urbē cōditā idē poeta fuisse dicatur inducit magnū aliquid diuinantē: quē etiā nūte rapuit. ut dicit ne ab achille occideret̄ cupet cū vertē ab imo: qđ apud v̄gilū ostēct̄ structa suis maib⁹ piure memia troie. Rescantes igitur tanti dii neptunus et apollo laomedontē sibi negaturū esse mercedē structores memū troianaorū gratis et ingrat̄is fuerūt. Videant ne grauius sit tales deos credē: qđ dijs talibus peierare. Hoc enī nec ip̄e homerus facile credidit: qđ neptunū quidē contra troianos. apollinem autē p̄ troiam pugnante facit: cū illo perituro ambos fabula narret offensos. Si igit̄ fabulis credūt erubescāt talia colere numina: si fabulis nō credūt. nō obtendāt troiana piuria: aut mirētur deos piuria pmissē troiana. amasse romana. Vnde enī cōiuracō canine in tāta tamq̄ corrupta ciuitate: habitauit etiā eorū grandē copiā: quos manus atq̄ lingua piurio aut sanguine ciuile aiebat. Quid enī aliud toties senatores corrupti in iudicijs. toties ipsi in suffragijs. vel in quibusq̄ causis. que apud eū otio mibus agebantur. nisi etiā peierando peccabāt? Nam corruptissimis moribus ad hoc mos iurandi seruabatur antiquus: non ut ab sceleribus metu religiois prohiberentur: sed ut periuria quoq̄ sceleribus ceteris adderentur.

¶ Ca. iii.

Nolla itaq̄ causa est: quare sint dii quib⁹ ut dicūt steterat illud imperiū cū a grecis pualcētib⁹ p̄ bene victi. troiam p̄ieratib⁹ fingatur irati. Nec adulterio paridis ut rursus a

quibusdam defenduntur. ut troiā desereret succensuerūt. Auctores enim doctoresq̄ peccatorum esse adsolent non vltiores. Urbem romam inquit salustius sicut ego accepi condidisse atq̄ habuere in inicio troiam: qui ab enea duce profugi sedibus incertis vagabantur. Si ergo adulterium paridis vindicandū numina censuerunt: aut magis in romans. aut certe etiā in romanis puniendum fuit: qđ enee mater hoc fecit. Sed quomodo in ullo illud flagitium oderant. qui in sua sociavenerē nō oderant ut alia omittam quod cū anchise commiserat ex quo eneam pepererat? An quia illud factū est dignante menelao: illud autē cōcedente vulcano. Di enī credo non celant coniuges suas: usq̄ adeo ut eas etiā cum hominibus dignentur habere communes. Iridere fabulas fortassis existimorū nec grauius agere tanti ponderis causam. Non ergo credamus si placeat eneam esse veneris filiū: ecce concedo: si nec romulum martis. Si autem illud: cur nō et illud? An deos hominibus feminis: mares autem boies deabus misceri nephas? Duravel potius non credenda condicio: quod ex iure veneris in concubitu marti licuit. hoc in iure suo ipsi veneri non licere. At utrumq̄ firmatum est auctoritate romana. Neq̄ enim minus credit recētior cesar auam venerē: qđ patri antiquior romulus martē.

Oxerit aliquis. ¶ Ca. iij. Itane tu ista credis? Ego vero ista nō credo. Nam et vir doctissimus eorum varro falsa hec esse: quamuis non audacter neq̄ fidenter: p̄ne tamen fatetur. Sed vtile esse ciuitatibus dicit: ut se viri fortes etiā si falsū sit dijs gemitos esse credāt. Ut eo modo animus humanus velut diuine

stirpis fiduciam gerēs. res magnas aggrediēdas p̄sumat audacius. a-
gat vehemētius: et ob hoc impleat ip̄a
securitate felicius. Que varromis sen-
tentia exp̄ssa ut potui meis v̄bis. cer-
mis q̄ latū locū aperiat falsitati: vbi
intelligamus plura iam sacra et quasi
religiosa potuisse ofingi: vbi putata
sūt ciuibz etiā de ip̄is dñs p̄desse men-
dacia. **S**utrum potuerit venus ex con-
cubitu anchise eneam parē. vel mars-
ilie ex concubitu filie numitoris romulū
gignere: in medio relinquamus. **N**ā
pene talis q̄stio etiā de sc̄pturis n̄ris
oboritur: qua queritur vtrū puarica-
tores angeli cū filiabz hōim concubue-
runt: vñ natis gigantibz id est mimiuz
gradibz ac fornbz viris. tūc terra cō-
pleta est. **Ca. v.**

Domide ad vtrūq; interim mō-
nra disputacō referat. **S**i enim
vera sūt que apud illos de mre enee
et de patre romuli lectitātur: quomō
possunt dñs adulteriā displicē hōim
quem sep̄is ocoz driter ferūt. **S**i autē
falsa sūt: nec siquidē possunt nasci ve-
ris adulteris hūanis: qui etiā falsis
delectant̄ suis. **H**uc accedit: qm̄ si il-
lud de marte nō creditur: ut hoc q̄ de
venere nō credat̄. **N**ullo diuini concu-
bitus obtēu matris romuli causa de-
fenditur. **F**uit autē sacerdos illa vesta-
lis: et ideo dñi magis in romanos sa-
cilegū illud flagicium. q̄ troianos
paridis adulteriū v̄m dicit̄ debuerit.
Nā et ip̄i romani antiq̄ in stupro de-
tectas vestales. sacerdotēs viuas etiā
deso diebāt: adulteras autē femias. q̄-
uis aliqua dānacōne. nulla tñ morte
plectebāt: usq; adeo grauius q̄ puta-
bāt adita diuina. q̄ humana cubilia
v̄m dicit̄. **Ca. vi.**

Hud adicō: qz si eousq; peccata
hōim illis numimibz displicerēt
ut offensi paridis facto desertā troiā

ferro igmbusq; donarēt: magis eos
contra romanos moueret romuli fra-
ter occisus. q̄ contra troianos gre-
cus maritus illusus: magis irritarēt
particidūm nascentis. q̄ regnantis
adulteriū ciuitatis. **N**ec ad causam
quā nūc agimus. interest vtrū hoc fi-
eri romulus iusserit. aut romulus fe-
ceit: qd̄ multi impudētia negāt mul-
ti pudore dubitāt: multi dolore dissi-
mulāt. **N**ec nos itaq; in ea re diligē-
tius requirenda: p̄ multoz sc̄ptozū
ppensa testimonia demoremur. **R**omu-
li fratē palā cōstat occisū: nō ab ho-
stibz nō ab aliens. **S**i autē ppetrauit ā
imperauit hoc romulus: magis ip̄e fu-
it romanozū q̄ paris troianozū ca-
put. **C**ur igitur troiamis irā deoz p̄-
uocauit ille aliene cōiugis raptor: et
eorū dē deozū tutelā romanis inuita-
uit iste sui fratris extinctor. **S**i autē
illud scelus facto impioq; romuli a-
lienū ē. qm̄ debuit vtrūq; v̄m dicit̄. to-
ta hoc illa ciuitas fecit. qd̄ tota otephit:
et non iam fratē s; p̄rem qd̄ est p̄ius
occidit. **S**terq; enī fuit cōditoz: vbi
alter scelere ablati. nō p̄missus est
esse regnator. **N**on est ut arbitroz q̄
dicatur. quid mali troia meruerit. ut
eam dñi desererent quo posset extingui
et quid boni roma. ut eam dñi inhabi-
tarēt quo poss; augeri: nisi qz victi in-
de fugerēt. et se ad istos quos pariter
deciperent contulerūt. imo vero et illic
māserūt ad eos more suo decipiēdos.
qui rursus easdē terras habitaret: et
hic easdem artes fallacie sue. magis
etiā exercēdo. maioribz honoribz glo-
riati sunt. **Ca. vii.**

Qerte enī ciuilibz iam bellis sca-
tentibz: quid miserū cōmiserat
ilū ut a fimbria marianaz partium
hoie pessimo euerteret: multo feroci-
us atq; crudelius q̄ olim a grecis
Nā tūc multi inde fugerūt: et multi

captiuati saltē i fuitute vixerūt. Por-
ro autē fimbria p̄us edictū p̄posuit ne
cui parceret: atq; urbē totā cūctosq;
in ea hoīes incēdio cōcremauit. Hoc
meruit ilū. nō a grecis quos sua irri-
tauerat inq̄tate. s; a romanis quos
sua calamitate p̄pagauerat: dijs illis
omnibus ad hoc repellēda nichil iu-
uantibus: seu qd̄ verū ē nichil valenti-
bus. Rū quida tunc abscessere omēs
aditis arisq; relictis dij. quibus illud
opidū steterat: post antiquos greco-
rū ignes ruinasq; repant. Si autē abs-
cesserāt causam requiro: et opidano-
rū quidē quāto inuenio meliorē: tan-
to deteriorē deoz. Illi enī strā fimbri-
am portas clauerāt. ut sille fuaret in-
tegrā ciuitatē: hic eos iratus incēdit:
vel potius p̄mitus exiit. Adhuc autē
melior partū ciuiliū silla dux fuit:
adhuc armis rēpublicā recupare mo-
liebatur: hoz bonoz imicōz nondū
malos euentus habuit. Quid ergo
melius ciues illius urbis facē potue-
rūt. qd̄ honestius. quid fidelius. quid
romana p̄ntela dignius. q̄ meliori
causē romanozū ciuitatē fuare: et cō-
tra parricidā. romane reipublice por-
tas claudere. At hoc eis in quantum
exitiū versū sit: attendant d̄ fensores
deoz. Deseruerūt dij adulteros. ilūz
q; flāmis grecoz reliquerūt: ut ex ei9
cinerib; roma castior nasceretur. Cur
et postea deseruerūt eandē ciuitatē ro-
manis ognatā. nō rebellantē adūsus
romā. nobile filiā. sed iustiorib; eius
partib; fidē constāntissimā piissimāq;
fuantē eamq; delendā reliquerūt. nō
grecoz viris fortib; s; viro spurcissi-
mo romanozū. Aut si displiceat d̄ns
causa partū sullanaz. cui fuantes vr-
bem miseri portas clauerūt: cur eidē
sille tanta bonā p̄mittēbat p̄nūcia-
bāt. An et hic agnoscūtur adulato-
res feliciū: potius q̄ infeliciū defenso-

res. Rō ergo ilū etiā tūc ab eis cū e-
uerteret deserū est. Nā demones ad
decipiendū semp vigilāntissimi qd̄ po-
tuerūt fecerūt. Eueris quippe et incē-
sis omib; cū opido simulacris solum
mimerue sub tanta ruina tēpli illius
ut scribit iuuus integrū stēnisse p̄bi-
tetur: nō ut dicerētur dij patrij quo-
rū semp sub numie troia est. ad eoz
laudes: s; ne dicerētur excessere omēs
aditis arisq; relictis dij ad eoz defen-
sionē. Illud enī posse p̄missi sunt: nō
vnde p̄barent potentes: sed vnde
p̄sentes ouincerentur. **Ca. viij.**

His itaq; iliadis post troie ipius
documentū: qua tandē prudē-
tia roma custodiēda om̄issa ē. Dixit
quispiā iam eos rome habitae solitos
q̄ expugnate fimbria cecidit illum.
Vnde ergo stetit mimerue simulacrū
Demide si apud romā erat q̄ fimbria
deleuit ilū: fortasse apud ilū erat q̄
a gallis ipa roma capta et incensa ē.
Sed ut sūt auditu acutissimi motiq;
celerrimi. ad vocē anseris cito redie-
rūt: ut saltē capitolij collem qui remā
serat tuerētur. Ceterū ad alia defendē-
da serius sūt redire om̄omi. **Ca. ix.**

H etiā numā pompiliū successore
romuli adiuuasse credunt. ut
toto regni sui tēpore pacē haberet. et
iam portas que bellis patere adsolēt
clauderet: eo merito se; q̄ romānis
multa sacra ostituit. Illi vero homini
pro tanto ocio ḡtalandū fuit. si modo
ici reb; salubrib; scisset impendere: et
p̄merciofissima curiositate neglecta.
verū deū vera pietate p̄quirere. Nunc
autē nō ei dij cōtulerūt illud oai: s; eū
nimis fortasse decepissent: si occisus
mīme repissent. Quāto enī m̄mus eū
occupatū inuenerūt: tāto magis ip̄si
occupauerūt. Nam quid ille molitus
sit. et quib; artibus deos tales sibi vel
illi ciuitati cōsociare potuerit: varro

prodit. Quid si dno placuerit: suo dili-
gentius differet loco. Modo aut qd
de beneficijs eoz questio e: magnus
beneficiu est pax. h dei veri beneficiu e.
Pleruqz etiã sicut sol: sicut pluuia vi-
teqz alia subsidia sup ingratos. ne-
quã. S; si hoc tam magnu bonu dñi
illi romæ vel pompilio tulerut: cur im-
perio romano p ipa tẽpora laudabi-
lia id nuquã postea pstitere rnt. An vti-
liora erant sacra cum institueretur: q
cũ instituta celebrarent. At qui tunc
non dũ erãt sed ut essent addebãtur:
postea vero iã erant: que ut pdesent
custodiebãt. Quid ergo e q illi qdra-
gintatres. vel ut alij volũt triginta et
nouẽ anni. in tam lãgra pace trans-
cti sũt. regnãte numã et postea sacris
institutiõis dñsqz ipis qui eisdez sacris
fuerãt mutati iã pfidibz atqz tutoribz
vix post tam multos annos ab vrbe
condita usqz ad augustum p magno
miraculo vnus cõmemoratur annus
post p mũ bellũ punicũ: quo belli po-
tas romani claudẽ potuerũt. **Ca. x.**
Respondent. q mhi assiduis
libiqz cõtinuo succedẽtibz bel-
lis romanuz imperiũ tã longe lateqz
non possj augeri: et tam grandi glo-
ria defamari. Pdonea vero causa: ut
magnum esset imperiũ: cur esse debe-
ret inquietũ. Rõne in corpõribz hoim
satius est modicã staturã cũ sanitate
habere. q ad molẽ aliquã gig ante-
am ppetuis afflictoĩbz puenire: nec
cũ pueneris requiescere. h tãto graui-
ozibz mẽbris tanto maioribz agitari
malis. Quid aut mali est; ac nõ poti-
us plurimũ homi: si ea tẽpora pdura-
rent q pstrinxit salustius vbi ait igitẽ
inicio reges. Nã in terris nomẽ impe-
rii id p mũ fuit diuisi: pars ingemũ. a-
lij corpus exercebãt: etiã tũ vita ho-
minũ sine cupiditate agitabãt: sua
cuiqz satis placebãt. An ut tam mul-

tũ augeret imperiũ debuit fieri quo
virgilius detestãt dicẽs: deterior do-
nec paulatĩ ac decolor etas. et belli ra-
bies. amor successit habendis. Sed
plane p tantis bellis susceptis. a ge-
stis iusta defensio romanorũ e: q irru-
entibz sibi impõtune inimicis resiste-
re cogebat. nõ auditas adipiscendã
laudis hũane: h necessitas tuende sa-
lutis. a libertatis. Ita sit plane. Nam
postq res eoz sic scribit ipse salustius
legibz. moribz. agris aucta. satis p-
spera satisqz pollẽt videbat. sicut plera-
qz moũũ habet: inuidia ex opulẽtia
orta e. igitur reges ppliqz finitimũ bel-
lo tẽptaẽ: pauci ex amicis auxilio eẽ.
Nam ceteri metu pculsi longe a picu-
lis aberãt. At romani domũ militeqz
intenti festinaẽ. parare. alius aliu ho-
tari. hostibz obuiã ire: libertatẽ. pa-
triam. paratẽsqz armis tegere. Post
vbi picula vtute ppulerãt. locis atqz
amicis auxilia portabãt: magisqz dã-
dis q accipiẽdis beneficijs amicitia-
as parabãt: decenter hns armis ro-
ma creuit. S; regnãte numã. ut tam
longa pax esset vtrũ iruebãt impro-
bi. belloqz temptabãt: an nichil eoz
hiebat. ut possit pax illa pistere. Si
enĩ bellis etiam tum roma laceffaba-
tur. nec armis arma obuia fereban-
tur: quibz modis agebatur ut nulla
pugna superati. nullo marcio impetu
territi. sed arẽtur inimici: hns modis
semp ageret: ut a semp roma clausis
iam portis pacata regnaret. Qd si in
potestate nõ fuit: nõ ergo roma pacẽ
habuit qd diu dñi eoz h quã diu hoies
finitimi arcũ qua qz voluerũt qui eam
nullo bello puocauerũt: nisi forte dñi
tales etiã id hoim vendere audebũt.
q alius homo voluit siue noluit. In-
terest quidem iam vicõ pprio. malas
mẽtes qtenus smant isti demões vel
terrere vlexatãre. Sed si semp hoc

possent. nec aliud secretiore ac supio-
re potestate extra eorum conatu sepe ali-
ter ageretur: semp in potestate habe-
ret paces bellicasq; victorias: q; semp
fere p humanorum animorum motus acci-
dunt. ¶ **Ca. xi.**

Quas tamē plerūq; contra eo-
rum fieri voluntatē nō sole fabule
multa mētētes et vix veri aliqd vel m-
dicātes vel significantes: s; etiā ipa ro-
mana sitetur historia. Neq; aliūde a-
pollo ille cumanus cū adūsus achæos
regemq; aristoi cū bellaretur. quadri-
duo fleuisse nunciatus est. quo p di-
gno aruspices territi cū id simulacrū
in mare putauissent esse piciēduz cu-
mani: senes intercesserūt atq; retule-
rūt tale pdigiū. et antiochia p his bel-
lo in eodē apparuisse figmento: et q;
romanis feliciter pueniss; ex senatus
consulto eidē apollini suo dona esse mis-
sa testati sūt. Tūc velut pericōres ac-
citi aruspices responderūt simulacri a-
pollinis fleū ideo p sperū esse roma-
nis. qm cumana colonia greca esset:
suisq; terris vnde accitus esset id est
ipi grece luctū et cladē. apollinē sig-
ficasse plorantē. Deinde mox regē aris-
toycū. victuz et captū esse nūciatū est:
quē vinctūq; apollo nolebat. et dole-
bat: et hoc sui lapidis etiam lacrimis
indicabat. Vnde nō usq; quaq; in cō-
grue q; uis fabulosis tñ veritati simi-
libus: mores demonū describūtur car-
minib; poetarū. Nā camillā diana do-
luit apud vgilii: et pallantē moritu-
rū hercules fleuit. Hinc fortassis et nu-
ma pompilius. pace abūdans. s; quo
donante nesciēs. nec requirēs: cū cogi-
taret ociosus quib; nā dijs tuendaz
romanā salutē. regnūq; cōmitteret.
nec verū illū atq; omnipotentē summū
deū curare opimarec ista terrena: at;
recoleret troianos deos quos eneas
aduexerat. neq; troianū. neq; laum:

ense ab ipso enea dicitū regnū diu cō-
seruare potuisse alios puidēdos exi-
stimauit: quos illis pōrib; siue quicū
romulo iā romā transferant. siue qnq;
alba euersa fuerāt transitori: vel tan-
q; fugitiuis custodes adhiberet: vel
tanq; inualidis adiutores. ¶ **Ca. xij.**

Nec hīs sacris tñ roma digna-
ta est esse contēta: que tam mul-
ta illic pompilius dstituerat. Nā ipius
summū templū nondū habebat iouis.
rex quippe tarq;mius ibi capitolū fa-
bricauit. Esculapius autē ab epidau-
ro abiuit romā: ut pitissimus medicus
in vrbe nobilissima. artem gloriofus
exerceret. Mater autē deorum nescio vñ
nata penestrinū montē in sedit: mdi-
gnū enī erat: ut cū eius filius iam col-
li capitolino p fideret. adhuc ipsa in
loco ignobili latitaret. Quetñ si oim
deorum mater est: nō solū secuta est ro-
mā quosdā filios suos: vrū et alios
pcessit etiā secuturos. Viroz sane si ipa
pcepit cinocfalū q; lōge postea venit
ex egipto: vtrū etiā dea febris ex illa
nata sit. Viderit esculapius p nepos
eius: sed vnde cūq; nata sit nō opmoz
Audebūt eā dicē ignobile dij pēgrī
mī deam: ciuē romanā. Sub hoc tot
deorum p fidio. quos numerare quis p-
t indigenas. et alienigenas. celestes.
terrestres. infernos. marinos. fonta-
nos. fluuiales. et ut varro dicit certos
atq; incertos. in omnibusq; generib;
deorum. sicut i aialib; mares et femias.
Sub hoc ergo tot deorum p fidio dstit-
uta roma: nō tam magms et horren-
dis cladib; quales ex multis paucas
cōmemorabo. agitari affligiq; debu-
it. Nimis enī multos deos grandi fu-
mo suo tanq; signo dato ad tuicōnes
ogregauerat: quib; templa. altaria.
sacrificia. sacerdotes instituēdo atq;
p bendo summū verū deū cui vñ hęc rite
gesta debentur offenderet: et felicior

quidē cū pauciorib; vixit. **S**; quanto maior facta est. sic naus nautas tanto plures adhibendos putavit: credo desperas pauciores illos sub quib; in cōpacōne prioris vite melius vixerat: nō sufficere ad opitulandū granditati sue. **P**rimo enī sub ipis regib; excepto numa pompilio de quo iam supra locutus sū. quantū malū discordio si certaminis fuit: qđ fratrē romuli coegit occidi. **¶** **C**a. xij.

Quomodo nec iuno q̄ cum ioue suo iam fouebat romanos rerū dños gentēq; togatā. nec venus ipa eneas suos potuit adiuaē. ut bono et equo more diugia mererētur; cladesq; tanta irruit huius inopie. ut ea dolo raperent moxq; cōpellerētur pugnare cū soceris: et misere femine nondū ex iniuria maritis cōciliate iā parentū sanguine dotarent. **A**t enī vicerūt in hac offictacōe romani vicinos suos: quāvis et q̄ multis vtrin; q; vulnerib; ac funerib;. tā p̄p̄inquo rū q̄ et confirmū iste victorie ostiterit.

Propter vnū cesarē socerū et vnū generū eius pompeiū iā mortua cesaris filia vxore pompeii: quanto et q̄ iusto doloris instinetu lucanus exclamat.

Bella p̄ emathios plusq; ciuilia cāpos iusq; datū sceleri canimus. **V**icerunt ergo romani ut strage soceroꝝ manib; cruēns ab eoz; filiab; amplexus miserabiles extorquerent: nec ille auderent flere p̄res occisos ne offenderent victores maritos: que adhuc illis pugnātib;. p̄ quib; facerēt votanescebat. **T**alib; nuptiis p̄p̄m romanū nō venus s; bellona dotauit. **A**ut fortassis allecto illa inferna furia iam eis fauente iunone plus in illos habuit licentie: q̄ cū eius p̄cib; contra eneā fuerat excitata. **A**ndromache felicius captiuata est q̄ illa conugia romana nupserūt: licet fruiles: tñ post

eius amplexus. nullū troianozū piribus occidit. **R**omani aut soceros interficiebāt in p̄lis: quoz; iā filias amplexabātur in thalamis. **I**lla victori subdita: dolere tantū suoz; mortē potuit nō timere. **I**lle sociate bellantib; parentū suoz; mortes p̄cedētib; viris timebāt: redeūtib; dolebāt: nec timorē habētes liberū nec dolore. **N**am p̄pter interitū ciuiz. p̄p̄m quoz; fratru. parentū. aut pie cruciabātur: aut crudeliter letabātur victorib; maritorū. **H**uc accedebat: q̄ ut sūt alterna belloꝝ aliq̄ parentū ferro amiserit viros: alique vtroꝝq; ferro et parentes et viros. **N**eq; enī et apud romanos parua fuerūt illa discrimina. **S**i quidē ad obfidionē q̄ puentū ē ciuitatis: clausisq; portis se tuebātur: quibus dolo aptis. admisiq; hostibus. intra mema in ipso foro scelerata et nimis atrox inter generos socerosq; pugna missa est. **E**t raptos illi etiā supabātur: et crebro fugientes inter domos suas grauius sedabāt pristinas. quāuis et ipas pudēdas lugendasq; victorias. **H**ic tñ romulus de suoz; iam virtute desperas iouē rogauit ut starēt: atq; ille hac occasiōe nomen statonis inuenit. **N**ec finis esset tantū mali nisi rapte ille laceratis cribib; emicarent: et puolute parentib; iram eoz; iustissimā nō armis victrib;: sed supplici pietate sedarēt. **D**einde titū tacitū regem sabinoꝝ. sociuz; regni romulus ferre opulsus ē: germani cōsortis impatiēs. **S**; qñ et istū diu toleraret: qui fratrem gemmūq; nō potuit. **V**n̄ a ipso interfecto: ut maior deus esset regnum solus obtinuit. **Q**ue sūt ista iura nuptiaz. q̄ irritamēta belloꝝ. q̄ federa germanitatis. affirmatis. societatis. diuinitatis: q̄ postremo s; tot dijs tutorib; vita ciuitatis. **V**ides quanta hinc dici et q̄ multa

possent: nisi que sup̄sūt n̄ra curaret in-
tentio: et sermo in alia festinaret.

Quid deinde post **Ca. xiiii.**
numā sub alijs regib; quanto
malo nō solū suo. s; etiā romanoꝝ. in
bellū albanū puocati sunt. q̄ videlicet
pax nūme tam longa viluerat: q̄ cre-
bre strages romani albaniq; exerci-
tus fuerūt: et vtriusq; omnimō ciuita-
tis. Alba nāq; illa quā filius enee crea-
uit ascanius romē m̄ p̄ior ip̄a q̄ tro-
ia a tullo hostilio rege puocata cōfli-
xit: offigēs autē afflicta ē. affixit:
donec multoꝝ cedēt pari defectio ne
certaminū. Tūc euentū belli de terge-
minis hinc atq; inde fratrib; placuit
expiri: a romanis tres orati; ab al-
banis autē tres curiati processerunt.
A curiatis tribus. oraci; duo: ab vno
aut oracio tres curiati sup̄ati et extin-
cti sūt. Ita roma exiit victrix. ea cla-
de etiā in certamine extremo ut de sex
vnus rediēt domū. Cui dānū in vtrisq;
q; cui luctus nisi enee stirpi. nisi asca-
nij posteris. nisi proli veneris: nisi ne-
potib; iouis. Nam hoc plusq; ciuile
bellū fuit: q̄n filia ciuitas cum ciuitate
matre pugnavit. Accessit aliud huic
tergeminoꝝ pugne vl̄e atrox atq;
abhorrendū malū. Nā ut erant ambo
p̄li. p̄us amici. vicini quippe atq; co-
gnati: vni curiatoꝝ despolata fuerat
ora cōzum soroz. Nec postea q̄ sponsi
sponsalia in victore fratre aspexit: ab
eodē fratre quō fleuit occisa ē. Du-
mamoz huius vnus femie: quā vni
p̄li romani michi fuisse videtur affe-
ctus. Illa que maritū iam fide media
retinebat. aut forte etiā ip̄m fratrem
dolēs qui eū occiderat cui sorozē p̄mi-
serat: puto q̄ nō culpabiliter fleuit.
Vnde apud vgilii p̄us eneeas lau-
dabiliter dolet: hostē etiā sua pemptū
manu. Vnde marcellus hiracusanā ci-
uitatē recolēs eiūs paulo ante culmē

et gloriā sub manus suas subito con-
cidisse: cōmunē cogitās condicōne.
flendo miseratus est. **Q**ueso ab hūa-
no impetremus affectu. ut femia spō-
sū suū a fratre suo pemptū sine crimine
fleuerit: si viri hostes a se victos etiā
cū laude fleuerūt. Ergo sponso a fra-
tre illatā mortē quādo femia illa fle-
bat: tūc se contra matrē ciuitatē tan-
ta strage bellasse. et tanta hinc atq;
inde cognati cruozis effusione vicisse
roma gaudebat. **Q**uid michi obtē-
ditur nomē laudis: nomēq; victorie?
Remotis obstaculis insane opimōis
facinora nuda cernātur: nuda pensen-
tur: nuda iudicentur. **C**ausa dicatur al-
be: sicut troie adulteriū dicebat. **N**ul-
la talis: nulla similis inuenitur. **T**an-
tū ut desides moueret tullus in arma
viros: etiā desueta triūpbis agmina.
Illo itaq; vicio tantū scelus p̄petratū
est: socialis belli atq; cognati. **Q**uō vi-
ciū salustius magnū transeūter attingit.
Cū enī laudās breuiter antiq̄oꝝ
ra cōmemorasset tēpora. q̄n vita hoim
sine cupiditate agitabatur. et sua cui-
q; satis placebāt: postea vero inq̄t q̄
erūs in asia. in greca lacedemoni et
athemienses cepere. vrbes atq; nacō-
nes subegere. libidine dñandi causā
belli habuē. maximā gloriā in maxi-
mo imperio putare: et cetera q̄ ip̄e in-
stituerat dicere. michi hucusq; satis
fit eiūs v̄ba posuisse. **L**ibido ista do-
minādi magnis malis agitāt. et con-
terit hūanū genus. **H**ac libidie ro-
ma tūc victa albā se vicisse triūp̄ba-
bat: et sui sceleris laudē. gloriā noīa-
bat. **Q**uā laudat inquit scriptura no-
stra peccoz in desiderijs aime sue: et q̄
iniqua gerit b̄ndicet. **F**allacia igitur
tegmina. et deceptorie dealbacōnes au-
ferātur a rebus: ut smcero inspiciātur
examine. **N**emo michi dicat magnus
ille atq; ille: q̄ cū illo et illo pugnavit

et vicit. Pugnat etiam gladiatores:
vincunt et ipsi. Dabet premia laudis et il-
la crudelitas. Sicut puto esse cuiuslibet
satius meritis penas luere: quam illo-
rum armorum querere gloriam. Et tamen si ha-
renam prederet pugnaturi inter se
gladiatores. quorum alter filius. alter
esset pater: tale spectaculum quis ferret.
quis non auferret? Quomodo ergo glo-
riosum alterius matris. alterius filie
ciuitatis: inter se armorum potuit esse
certamen? An ideo diuersus fuit quod a-
rena vlla non fuit: et latiores campi non
duorum gladiatorum. sed in duobus populis
multorum funeribus implebantur? Non am-
phiteatro cingebatur illa certamina
si uniuerso orbe: et tunc vivis et posteris.
quousque ista fama porrigitur. impiu-
m spectaculum prebeatur. Vnde tamen patie-
batur studij sui diuini preces imperij
romani. et talium certaminum tanquam thea-
trici spectatores donec orationum soror
propter curiatos tres pemptos. etiam
ipsa tercia ex altera parte fraterno
ferro duobus fratribus adderet: ne mi-
nus haberet mortuum etiam roma quevi-
cerat. Deinde ad fructum victoriae alba
subuersa est: vbi post illum quod greci
euertit. et post laumum vbi enneas re-
gnum peregrinum atque fugiuum constitu-
erat. tercio loco habitauerat numia il-
la troiana: sed morte suo etiam inde iam
fortasse miguerat. ideo deleta est: dis-
cesserat videlicet omnes aditus arisque
relictis diis. quibus imperium illud stete-
rat. Discesserant sane ecce iam tercio:
ut eis quarta roma prouidentissime cre-
deretur. Displuerat enim et alba. vbi
amulius expulso fratre: et roma pla-
cuerat. vbi romulus occiso fratre re-
gnauerat. Sed antequam alba dirueret.
transfusus est inquit populus eius in ro-
mam: ut ex utraque vna ciuitas fieret.
Esto. ita factum sit: vrbs tamen illa asca-
nij regnum. et tercium domicilium troiano-

rum deorum. ab vrbe filia mater euersa est.
Sicut autem belli reliquie ex duobus populis
vnum faceret miserabile coagulum: mul-
tus ante fusus vtriusque sanguis fuit.
Quid iam singillatim dicam sub ceteris
regibus toties eadem bella renouata quam
victorijs finita videbantur. et tantis
stragibus iterum iterumque confecta: iterum
iterumque post fedus et pacem. inter gene-
ros et soceros et eorum stirpem posteror-
umque repetita? Non paruum iudicium calami-
tatis huius fuit: quod portas belli nulli
clausit eorum. Nullus ergo illo-
rum sub tot dijs preces in pace regnauit.
Ipsorum autem regum **Ca. xv.**
qui exitus fuerunt. De romulo
viderit adulacione fabulosa. qua pre-
beatur receptus in celum: viderint quidam
scriptores eorum qui eum propter ferocita-
tem a senatu discriptum esse dixerunt: sub
ordinatumque nescio quem iulium preulum qui
eum sibi apparuisse dicit cumque pro se po-
pulo mandasse romano ut inter nu-
mima coleretur: eoque modo populum qui
contra senatum intumescere ceperat re-
pressus atque sedatum. Acciderat enim et
solis defectio: quam certa ratione sui cur-
sus effectam imperita nesciens multitu-
do meritis romuli tribuebant: quasi ve-
ro si luctus ille solis fuisset. non ma-
gis ideo credi deberet occisus: ipsumque
scelus auersione etiam diuini lumis
indicatum: sicut reuera factum est cum dominus
crucifixus est crudelitate atque impieta-
te iudeorum: quam solis obscuratio non ex
canonico fiderum cursu accidisse: satis
ostendit quod tunc erat pascha iudeorum.
Nam plena luna solemiter agit. Re-
gularis autem solis defectio non nisi lune
fine contingit. Satis et cicero illam in-
ter deos romuli receptio putatam ma-
gis significat esse quam factam: quoniam et lau-
das eum in libris de republica sapientis
que sermone tamen inquit persecutus: ut
cum subito sole obscurato non comparuisset.

deorū in numero collocatus putāretur
 quā opinionē nemo vnquā mortaliū
 assequi potuit. sine eximia virtutis glo
 ria. Qd aut dicit eū subito nō cōpa
 ruisse pfecto ibi intelligit. aut violē
 tia tēpestatis. aut cedis facinorisqz se
 cretū. Nam et alij septores eoz. defe
 ctōm solis addūt etiā subitā tēpesta
 tē que pfecto aut occasionem sceleri
 pbuit: aut romulū ipa osuphit. De tul
 lo quippe etiā hostilio. q̄ tercius a ro
 mulo rex fuit qui rīpe flumie absum
 ptus est. dicit in eisdē libris idē cice
 ro. p̄pterea istū non creditū in deos
 receptū tali morte: qz fortasse qd erat
 in romulo probatū id est psuasū. ro
 mani vulgare noluerūt id est vile fa
 cere: si hoc et alteri facile tribuereur.
 Dicit etiā apte i muetius. illum qui
 hāc urbem condidit romulū ad deos
 immōles benuolētia fama qz sustuli
 mus. ut nō vere factū: s; ppter merita
 virtutis eius benuolētia iactatū diffā
 matūqz mōstraret. In hortensio vero
 dialogo cū de solis canonicis defectō
 nibus loqueretur: ut eadē inquit te
 nebras efficiat quas effectit interitu ro
 muli. qui obscuracōe solis est factus.
 Certe hic minime timuit hominis inte
 ritū dicere: quia disputator magis q̄
 laudator fuit. Ceteri aut reges popu
 li romani excepto numa pompilio et
 anco marcio. qui morbo interierūt: q̄
 horrendos exitus habuerūt. Tullus
 ut dixi hostilius. victor et euesor albe
 cū tota domo sua flumie cōcrematus
 est. Priscus tarquimus p sui decesso
 ris filios interemptus ē. Seruius tul
 lus generi sui tarq̄nij supbi q̄ ei suc
 cessit in regnū nepharo scelere occi
 sus ē. Nec discessere aditis arisqz re
 lictis dii. tanto in optimū illius popu
 li regē parricidio ppetrato quos di
 cūt ut hoc misere troie faceret eamqz
 grecis diruendā exurendāqz relinq̄

rent: adulterio paradisi fuisse cōmo
 tos. Sed insup interfecto a se socero
 tarquimus ipse successit. Hunc illi dii
 nepharū parricidā soceri interfectō
 ne regnantē. insup multis bellis vi
 ctorisqz gloriante. et de maubijs capi
 toliū fabricante. nō abscedēs. s; p
 sentes manentesqz viderūt: et regem
 suū iouē in illo altissimo tēplo hoc est
 in opere parricide sibi p̄fidē atqz re
 gnare p̄pelli sūt. Neqz em̄ adhuc in
 nocens capitolū instruxit: et postea
 malis meritis vrbe expulsus est: s; et
 ad ipm regnū in quo capitolū fabri
 caret. immamissimi sceleris ppetracōe
 puenit. Qd vero eū regno romam po
 stea depulerūt ac se clauerūt mem
 bus ciuitatis nō ipius de lucrecie stu
 pro. s; filij peccatū fuit: illo nō solū ne
 sciente s; etiā absente omissum. Ar deā
 ciuitatē tunc oppugnabat. p iplo ro
 mano bellū gerebat: nescimus qd fa
 ceret. si ad eius noticiā flagiciuz filij
 deferreret. Et tamē in explorato iudicō
 et in expto. ei ipius ademit imperiū:
 et recepto exercitu a quo deserti iussus
 est clausis de inde portis nō siuit intra
 re redeuntē. At ille post bella gūstis
 ma quib; eosdē romanos dicitatis fi
 nimis attriuit. postea q̄ desertus ab
 eis quoz fidebat auxilio regnū reci
 pere. nō eualuit. in opido tusculo ro
 me vicino quatuordecim ut fert̄ an
 nos p̄uatā vitā quietus habuit et cū
 vxore cōsenuit: optabiliorē fortassis
 exitu q̄ socer eius generi sui facinore
 nec ignorāte filia. sicut phibeus extin
 ctus. Nec t̄n istum tarquimū romani
 crudelē aut sceleratū. s; supbū appel
 lauerūt: fortasse regios eius fastus
 alia supbia nō ferentes. Nā scelus oc
 cisi ab eo soceri optimi regis sui. usqz
 adeo otepserūt: ut eū regē suū face
 rent. Sibi miro: si nō scelere gūiore
 mercedē tantā tāto sceleri reddiderūt:

nec discessere aditis arisq; relictis dii
 nisi forte quispiã sic defendat istos de-
 os. ut dicat eos id eo mansisse rome
 quo possent romanos magis punie
 supplicijs q̄ bñficijs adiuuare: sed u-
 centes eos vanis victorijs. et bellis
 grauissimis cõterentes. Nec fuit ro-
 manorũ vita s̄b regib; laudabili tẽ-
 pore illius reipublice. usq; ad expul-
 sionẽ tarquini supbi p̄ ducentos fer-
 me et quadraginta tres annos: cũ
 ille omnes victorie tam multo sangui-
 ne. et tantis empte calamitatib;. vix
 illud imperiũ intra viginti ab vrbe mi-
 liaria dilatauerint quantũ spaciũ ab-
 sit ut saltem alicuius getule ciuitatis
 nũc territorio cõparet. ¶ Ca. xvi.

Hic tẽpori adiciamus etiã tẽ-
 pus illud. quousq; dicit salustius
 equo et modesto iure agitatũ dum
 metus a tarquino et bellũ graue cum
 etruria positi est. Quãdiu enĩ etrusci
 tarquino redire in regnũ conãti opi-
 tulati sũt: graui bello roma occussa ẽ.
 Ideo dicẽ equo et modesto iure gestã
 rempublicã. metu p̄mente. non psua-
 dente iusticia. In quo breuissimo tẽ-
 pore q̄ funestus ille ãnus fuit: quo p̄-
 mi òsules creati sũt expulsa regia po-
 testate. Annũ quippe suũ nõ òpleue-
 rũt. Nam iunius brutus ex honoratũ
 eiecit vrbe collegã luciu tarq̄mũ. col-
 latinũ. Deĩde mox ipse i bello cecidit.
 mutuis cũ hoste vulnerib;: occisis a
 seip̄o p̄mitus filijs suis. et vxoris sue
 fratrib; q̄ eos p̄ restituẽdo tarq̄mo
 diurasse cognouerat. Qd factũ v̄gi-
 lius postea q̄ laudabiliter òmemora-
 uit: cõtinuo elementer exhorruit. Cũ
 enĩ dixisset ñatosq; pater noua bella
 mouentes. ad penã pulchra p̄ liberta-
 te vocauit: mox deĩde exclamauit et
 ait. Infelix: utcũq; ferãt ea facta mi-
 nores. Quomodo libet inquit ea facta
 posterĩ ferãt: id est p̄ferãt et extollant:

qui filios occidit infelix est. Et tanq̄
 ad òsolandũ infelices: subiũxit. Sim-
 cit amor patrie: laudũq; immẽsa cu-
 pido. Nõne in hoc bruto quia filios
 occidit. et a se p̄cussio hosti filio tarq̄-
 ni mutuo p̄cussus supuuiere nõ potu-
 it. eiq; potius ipse tarquinius supuix-
 it. collatini college videt̄ innocẽtia
 v̄m̄dicata q̄ bonus ciuis ob hoc tar-
 quino pulso passus est. qd̄ tyrannus
 ipse tarquinius. Nã et idẽ brutus. cõ-
 sanguineus tarquini fuisse phibet̄.
 Sed collatinũ videlic; similitudo no-
 minis p̄sistit: quia etiã tarquinius vo-
 cabat̄. Mutare ergo nomẽ nõ patri-
 am cogeret̄. Postremo in eius noie
 hoc vocabulũ minus esset: si lucius col-
 latinus tantũmõ vocaretur. S; ideo
 nõ amisit q̄ sine v̄llo detrimento possit
 amittere: ut et honore p̄mus òsul: et ci-
 uitate bonus ciuis carere iuberetur.
 Etãne ista ẽ gloria iunij bruti detestã-
 da imĩqtas: et nichilo v̄tilis reipubli-
 ce: Etãne ad hanc p̄petrandã. vicit
 amor p̄rie: laudũq; immensa cupido?
 Jam expulso v̄tq; tarquino tyranno
 òsul cũ bruto creatus est maritus lu-
 crecie: lucius tarquinius collatinus.
 Quã iuste p̄plus mores in ciue nõ no-
 men attẽdit. Quã impie brutus col-
 legam p̄mẽ ac noue illius potestatis
 quẽ possit si hoc offendebat̄ nomen
 tantũ puare: et p̄ria puauit et honore.
 Nec mala facta sũt. hec aduersa ac-
 ciderũt: quãdo i illa republica equo
 et modesto iure agitatũ est. Lucretius
 us q̄ qui in locũ bruti fuerat subroga-
 tus: morbo anteq̄ idẽ annus termia-
 retur absũptus est. Ita publius vale-
 rius. qui successerat collatino. et mar-
 cus oracius qui p̄ defuncto lucretio
 suffectus fuerat. annũ illũ funereũ atq;
 tartareũ quosules quĩq; habuit cõ-
 pleuerũt: quo anno consulatus ipius
 nouũ honore ac potestãtẽ auspicata ẽ

romana respublica: tūc iam dīmīnuto paululū metu. nō q̄ bella cōquicuerāt s̄ quia nō tam ḡui pondere vrgebāt. Finito scilicet tēpo: e. quo equo a mo- desto iure agitatū est: secuta sūt q̄idē salustius breuiter explicat. Deim ser- uili imperio p̄res plebē exercē: de vita atq; tergo regio more osulere: agro pellere: et ceteris exptibus soli impe- rio agere. Quib; sciuicis a maxie fe- noze oppressa plebs cū assiduis bellis tributū a militiā simul toleraret: arma ta montē sacru atq; auentinu mscdit. Dūq; tribunos plebis et alia iura si- bi parauit: discor diaz et certaminis vtrinq; finis fuit secundū bellū pumi- cū. **Ca. xvij.**

Quid itaq; ego tātas morās vel scribēs patiar: vel lecturus effe- ram. Quā misera fuerit illa respublica tam longa etate p tot ānos. usq; ad scdm bellū pumicū. bellis forinsecus in- quietare nō desistētib; et intus discor- dijs sedicōib; ciuilib; a salustio bre- uiter intimatū est. Promde victorie ille non solida beator; gaudia fue- rūt. sed inania solacia miserorū: et ad alia atq; alia terribilia mala subeū- da illecebrosa incitāmēta mime quie- torū. Nec nobis quia hec dicimus. bo- ni romani prudētēsq; succēseāt. quā- q̄ de hac re nec p̄tēdi snt nec monē- di. q̄n eos mime succensuros esse cer- tissimū est. Neq; enī grauius vel gra- uiora dicimus auctorib; eor; et stilo et ocio multū impares: quib; tñ edis- cēdis a ipi elaborauerūt. et filios su- os elaborare opellūt. Qui aut succen- sent: q̄n me ferrent si ego dicerē q̄ sa- lustius ait. Plurime turbe sedicōnes et ad postremū bella ciuilia orta sunt: dū pauci potētes quor; in grām ple- riq; concesserāt sub honesto patruū aut plebis noie dñacōes affectabāt boniq; a mali ciues appellati. nō ob

merita in rempublicā omib; pariter corruptis: sed vti quisq; locupletissi- mus a iniuria validior q̄ p̄sentia de- fendebat. p bono ducebatur. Porro si illi scriptores historie ad honestam libertatē p̄tinē arbitrati sūt mala ciui- tatis pprie nō tacē. quā multis locis magno p̄comio laudare opulsi sunt. cū aliā veriorē qua ciues etern legē- di sunt nō haberēt: quid nos facere cōuenit. quor; spes quāto in deo me- lior a certior. tanto maior debet esse li- bertas cū mala p̄sentia xp̄o nro impu- tant: ut infirmiores impitioresq; men- tes alienent ab ea ciuitate i qua sola iugiter feliciterq; viuendū ē. Nec in- deos eor; horribiliora nos dicimus q̄ eorū identidē auctores quos le- gūt. ap̄dicāt: q̄nquidē a ex ipis q̄ di- ceremus accepimus. et nullo modo di- cē vel tali vel cūctā sufficimus. **S**bi erāt ergo illi dii quī p̄pter exiguā fal- lacēq; mūdi huius felicitatē colendi existimātur: cū romani quib; se colē- dos mendacissima astutiā vēdicabāt. tantis calamitatib; vexarentur. **S**bi erāt q̄n valerius osul ab exulib; a f- uis incensū capitoliū cū defensaret oc- cīsus est. Faciliusq; ip̄e p̄desse potuit edi iouis. q̄ illi turba tot nummū. cū suo maximo atq; optimo rege cuius templū liberauerat subuenire. **S**bi erant: q̄n densissimis fatigata ciuitas sedicōnū malis: cū legatos atxenas missos. ad leges mutuādas paululū q̄eta opperiret. ḡui fame pestilētiaq; vastata est. **S**bi erāt. q̄n rursus po- pulus cū fame laboraret p̄fectū āno- ne p̄mū creauit at; illa fame inuale- cēte. spurius emilius q̄ esurienti mul- titudini frumenta largitus est regni affectati crimē incurrit: et eiusdē p̄fe- cti instantia p̄ dictatore luciu quantū etate decrepitū. a quito scruiho magi- stro equitū cū maxio a piculohissimo

tumultu ciuitatis occisus est: **U**bi
 erāt qñ pestilētia maxima exorta. dijs
 inuitilibz sine remedio p̄plūs diu mul-
 tūqz fatigatus. noua lectisternia qđ
 nunq̄ antea fecerat exhibenda arbi-
 tratus est: Lecti autē sternebātur i ho-
 norē deozū: vnde hoc sacrū vel potius
 sacrilegiū nomē accepit. **U**bi erant:
 quādo p̄ decez cōtinuos annos male
 pugnādo crebras et magnas clades
 apud vegios exercitus romanus ac-
 ceperūt. nisi p̄ furiū camillū tandē sub-
 ueniret: quē postea ciuitas ingrata
 dānauit. **U**bi erāt qñ galli romā ce-
 perūt. spoliauerūt. incenderūt. cedibz
 impleuerūt. **U**bi erāt cū illa insignis
 pestilētia tam ingentē stragē dedit: q̄
 et ille furius camillus extinctus est. q̄
 rempublicā ingratā et a vegiētibz an-
 te defendit: et de gallis postea vindic-
 cauit. **I**nde i hac pestilentia scemicos
 ludos aliā nouā pestē nō corpozibus
 romanozū: sed qđ est multo p̄micōsius
 moribz intulerūt. **U**bi erāt qñ alia pe-
 stilentia grauis de venemis m̄ronaz.
 exorta credita est. **Q**uarū supra fidē
 multarū atqz nobiliū mores de p̄benfi
 sūt omī pestilētia ḡuiores: vel quando
 in caudinas furculas a samnitibz ob-
 sessi ambo cū exercitu osules sedus cū
 eis sedū facere coacti sūt: ita ut equi-
 tibz romanis sexcētis oblidibz datis
 ceteri amissis armis alijsqz spoliati p̄-
 uatiqz tegmimibus sub iugū hostium
 cum vestimētis singulis mitterētur: vel
 qñ graui pestilentia ceteris laborāti-
 bus multi etiā in exercitu icti fulmine
 pierūt: vel qñ itē alia intolerabili pe-
 stilentia escolapiū ab epidauro qua-
 si medicū deū roma aduocāe atqz ad-
 hibere cōpulsā est: quomā regē oīm
 iouē. qui iam diu in capitolio sedebat
 multa supra quibz adolescens vaca-
 ueāt nō pmiserāt fortasse discere me-
 dicinā: vel cū cōspirantibz vno tēpore

hostibus lucanis. brucijs. samnitibz.
 etruscis. et senombz gallis. primo ab
 eis legati p̄empti sūt. deinde cū p̄tore
 opp̄ssus exercitus septē tribunis cū il-
 lo p̄cūtibz. et militū tredecim milibus
 vel qñ post lōgas et graues rome se-
 dicōnes quibz ad vltimū plebs in ia-
 miculum hostili dirēp cōne scecesserat.
Huius mali tam dira calamitas erat
 ut eius rei causa qđ in extremis picu-
 lis fieri solebat dictatoz crearet̄ or-
 tensus: qui plebe reuocata in eodem
 magistratu expirauit. **Q**đ nulli dicta-
 tori ante cōtingerat qđ illis dijs iam
 p̄sente escolapio grauis crimē fuit.
Tum vero tam multa bella vbiqz cre-
 bruerūt: ut inopia militū p̄letari illi
 qui eo q̄ proli gignē devacabāt. ob
 egestatē militare nō valētes. hoc no-
 mē acceperāt: militie oscriberētur. **A**c-
 citus etiā a tarētis pirrus rex gre-
 cie tūc ingētī gloria celebratus roma-
 norū hostis effectus ē: cui sane de re-
 rū futuro euentu cōsulentī satis vrba-
 ne. apollo sic ambiguus oraculū edic-
 dit. ut e duobz quicqđ accidiss̄. ipse
 diuinus haberet̄. **A**it enī. Dico te pir-
 re vincē posse romanos. **A**tqz ita siue
 pirrus a romanis siue romani a pir-
 ro vincerētur: securus fatidicus vtrū-
 libet exspectaret euentū. **Q**ue tunc et
 q̄ horrenda vtriusqz exercitus cla-
 des. **I**n qua tñ supior pirrus extitit.
 ut iam poss̄ apollinē p̄ suo intellectu
 p̄dicare diuinus: nisi p̄xime alio p̄lio
 romani abscederēt supiores: atqz in
 tāta strage belloz. etiā pestilētia gra-
 uis exorta est muliez. **N**ā p̄usq̄ ma-
 tuos partus ederēt: grauide mori-
 ebātur. **U**bi se credo escolapius excu-
 sabat: q̄ archiaturū nō obstetricē p̄fi-
 tebatur. **P**ecudes q̄z similiter interie-
 bant: ita ut iam defecturū genus ani-
 malū crederetur. **Q**uid iems illa me-
 morabilis tā incredibili immanitate

seuies: ut miris horrenda altitudine
etiā in foro p dies quadraginta manē
tibus tiberis q̄ glacie duraretur. Si
nris tēporibz accidisset: que isti quā-
ta dixissent. Quid illa in dez ingens
pestilētia q̄ diu seuiuit. q̄ multos pe-
mit. Que cū in annū aliū multo graui-
uius tenderet. frustra p̄sentē escola-
pio aditū est ad libros sibillinos: in
quo genē oraculoz sicut cicero in li-
bris de diuina cōmemorat. magis
interp̄tibz ut possunt. seu volūt dubia
cōiectātibz credi solet. Tūc ergo di-
ctū est: eā esse causam pestilētie. q̄ plu-
rimas edes sacras multi occupātes
priuatim tenerēt. Sic interim a ma-
gno imperitue vel desidiē criminē esco-
lapius liberatus est. Sñ aut a multis
edes ille fuerāt occupate nemie p̄bis
tēte: nisi qz tate numinū turbe diu fru-
stra fuerat supplicatū: atqz ita paulatī
loca deserebātur a cultoribz. ut tanq̄
vacua sine vllius offensione possent
hūanis saltē v̄sibz vendicari. Nam qz
tūc velut ad sedandā pestilentiā dili-
genter reposita fuerūt atqz reparata
nisi postea eodē mō neglecta atqz vsur-
pata latitarēt nō vtiqz magne pitie
varromis tribueret. quod scribēs de
edibz sacris tam multa ignorata cō-
memorat: s̄ tūc interim elegās nō pe-
stilētie depulsiō: sed deoz excusacō
pcurata est. **Ca. xviii.**

Am vero punicis bellis cū inter vtrū-
qz imperiū victoria diu anceps atqz
incerta penderet. populiqz duo preua-
lidi impetus in alterutrum fortissimos
et opulētissimos agerēt. quot mun-
tiora regna contrita sūt. q̄ vrbes am-
ple nobilesqz delete. quot afflicte. q̄
perdite ciuitates. q̄ longe lateqz tot
regiones terre qz vastate sūt. Quo-
tiens v̄cti hinc atqz inde victores:
quid hoīm consūptū est. vel pugnan-
tū militū. vel ab armis vacantū popu-

loz. Quātavis nauū marinis etiā
plis oppressa. et diuersarū tēpestatū
varietate submersa est: si enat rare vel
cōmemorare conemur nichil aliud q̄
scriptores etiā nos erimus historie.
Tūc magno metu p̄turbata romana
ciuitas: ad remedia vana et ridenda
currebat. Instaurati sūt ex auctōrita-
te libroz sibillinoz ludi seculares:
quozū celebritas inter centū annos
fuerat instituta: felicioribusqz tēpori-
bus memoria negligente pierat. Re-
nouarūt etiā pontifices ludos sacros
inferis: et ipos abolitos ānis retroz
sū melioribz. Nimirū enī qn̄ renouati
sūt. tāta copia morietū ditatos infe-
ros etiā ludere delectabat: cū p̄fecto
miseri hoīes ipa bella rabida. et crue-
tas animo sitates. funere atqz hinc atqz
inde victorias. mngnos agerēt lu-
dos demonū et opimas epulas infero-
rū. Nichil sane mirabileius p̄mo pu-
nico bello accidit: q̄ q̄ ita romam vi-
cti sūt ut etiā regulus ille caperetur.
cuius in p̄mo et in altero libro mencō-
nē fecimus vir plane magnus et vi-
ctor antea domitorqz penozū: qui etiā
ipm̄ p̄mū bellū punicū confecerat. nisi
auditate nimia laudis et glorie du-
riorēs condicōes q̄ ferre possent fel-
lis carthaginensibz imperasset illius
viri et captiuitas inopinatissima. et f-
uitus indignissima. et iuracō fidelissi-
ma. et mors crudelissima. si deos illos
nō cogit erubescere: verū etiā q̄ erci-
sunt. et nō habēt sanguinē. Nec mala
illo tēpore gūissima: intra memia des-
fuerūt. Nam exūdāte nimis vltra mo-
rem fluuio tiberino pene omnia vrbis
plana subūsa sūt: alijs impetu quasi
torētis impulsis: alijs velut stagno
diuturno madefactis atqz sublapsis
Istā demde pestē ignis p̄micioz s̄-
secutus est: qui cor̄reptis circa forū q̄-
bulqz celhoribz etiā templo v̄ste suo

familiarissimo nō peperit: vbi ei veluti
 vitā ppetuā diligentissima substitucōe
 lignozū. nō tam bonozate q̄ damna-
 te virgines donare osuauerāt. Tum
 vero illic ignis nō tantū viuebat: sed
 etiā seuebat. Cuius impetu exterrite
 virgines sacra illa fatalia q̄ iam tres
 in quibz fuerāt p̄sserāt ciuitates cū ab
 illo incēdio liberare nō possent metel-
 lus pōntifex sue quodāmō salutis ob-
 litus irruēs ea semiustulatus abripu-
 it. neqz enī vel ip̄mignis agnouit. Aut
 vero erat ibi numē quod nō etiā si fu-
 isset fugisset. Homo igitur potius sac-
 cris veste: q̄ illa homi p̄desse potuerit.
 Si aut a semetip̄is ignē nō repelle-
 bāt: ciuitatē cuius salutēz tueri putā-
 batur. quid ōtraillas aquas flāmasqz
 poterāt adiuuare sicut etiā res ip̄a
 nichil ea profusus potuisse patefecit.
 Nec istis nequa q̄ obicerētur a nob̄
 si illa sacra dicerēt non tuendis h̄is
 bonis tēporalibz instituta s̄ significā-
 dis eternis: et ideo cū ea que corpa-
 lia visibiliaqz essent p̄ire contingeret
 nichil h̄is rebz minū p̄pter quas fu-
 erāt instituta. posse ad eosdem vsus
 denuo reparari: nūc vero cecitate mise-
 rabili. eis sacris que p̄ire possent fieri
 potuisse existimāt ut salus terrena et
 t̄p̄alis felicitas ciuitatis p̄ire nō poss̄.
 Promde cū illis etiā manētibz sacris
 vel salutis ōtricō vel infelicitas irruis-
 se monstrat: muta ē sententiā quā defen-
 dere nequeūt erubescūt. ¶ Ca. xix.

Secūdo aut punico bello nimis
 longū est cōmemorare clades
 duoz p̄p̄oz. tam longe secū lateqz
 pugnātiū: ita ut h̄is quoqz fatenti-
 bus qui nō tam narrare bella roma-
 na q̄ romanū imperiū laudare insti-
 tuerūt. similioz victu fuerit ille qui vi-
 cit. Hambale quippe ab hispania sur-
 gente. p̄pireneis mōtibz supatis gal-
 lia trāscursa. alpibusqz diruptis tā lō-

go circuitu auctis viribz. euncta va-
 stādo. aut subigendo torētis modo
 italie faucibz irruente q̄ cruenta p̄-
 lia gesta sūt: quoties romani supatis:
 q̄ multa ad hostem opida defecerūt:
 q̄ multa capta et oppressa: q̄ dire pu-
 gne et torētis hāmbali romana cla-
 de gloriose. De cānenē aut mirabiliter
 horrendo malo quid dicā: vbi hāmbal
 cū esset crudelissimus. tñ tāta mis-
 micōz atrocissimoz cede faciat. pa-
 rca uisisse p̄hibetur. Vñ tres mo-
 dios anuloz aureoz. carthaginem
 misit: quo intelligeret tantā dignita-
 tē in illo p̄lio cecidisse romanā. ut fa-
 cilis eam caperet mensura q̄ nume-
 rus: atqz h̄inc strages turbe ceterē. tā-
 to vtiqz numerosioris q̄nto infirmio-
 ris q̄ sine anulis iacebat comiciēda po-
 tius q̄ nūciāda putaret. Demiqz tāta
 militū inopia secuta ē: ut romani reos
 facinorū p̄posita impunitate collige-
 rēt. fūcia librate donaret: atqz ex illis
 pudēdus nō tā supleret q̄ institue-
 tur exercitus. Seruis itaqz imo ne
 faciamus iniuriā iam libertis: p̄ roma-
 na republica pugnaturis arma defu-
 erūt. Detracta sunt tēplis: tanq̄ ro-
 mani dijs suis dicerēt. Pomite q̄ tam
 diu in amiter habuistis: ne forte aliqd
 vtile facere possint inde n̄ra mācipia:
 vnde n̄ra numina nichil facere potu-
 istis. Tunc etiā stipendijs sufficiēdis
 cū defecisset erariū in vsus publicos.
 opes venere priuate. adeo vnoqz id:
 quod habuit conferente: ut preter
 singulos anulos aureos singulasqz
 bullas miserabilia dignitatis insignia
 nichil sibi auri senatus ip̄e: quāto ma-
 gis ceteri ordines tribusqz relinque-
 rent. Quis ferret istos si nostris tē-
 poribz ad hanc inopiā cogerētur: cū
 eos mō vix feramus qñ p̄ superflua
 voluptate plura donatur histriomibz
 q̄ tunc legiombz p̄ extrema salute

collata sunt. **Ca. xx.**

Ed in hijs omnibus belli punici
fedi malis nichil mirabilius ac
miserabili querela dignius: quod extir-
pum saguntinorum fuit. Nec quippe hispa-
nie ciuitas amicissima populi roma-
ni: dum eidem populo fide seruata euer-
sa est. Nunc enim hāmbal factus federe ro-
manorum causas quesit: quibus eos ir-
ritaret ad bellum. Saguntum ergo fero-
citer obsidebat: quod ubi rome auditum
est: missi legati ad hāmbalē ut ab eius
obsidione discederet. et tempti cartagi-
nē pergunt: querimoniamque deponunt fe-
deris rupti: infecto quoque negotio roma-
revertunt. Dum hec more aguntur: misera il-
la ciuitas opulentissima. sue reipubli-
ce. romaneque carissima. octavo vel no-
no a penis mense deleta est. Cuius in-
teritum legere: quanto magis scribere horro-
ris est. Breuiter tamen eum commemorabo:
ad rem quippe que agitur multum pertinet.
Primo fame orabatur. Nam etiam suo-
rum cadaveribus: a nonnullis pasta prohi-
betur. Deinde omnium festina rerum. ne saltem
captiua in manus hāmbalis pueniret
ingentem rogam publicè struxit: in quem
ardentem ferro etiam trucidatos omnes
se suosque miserunt. Nunc aliquid agerent
dij belluones atque nebulones sacrifi-
cium adipibus imbutos: et fallacium di-
uinacionum caligine decipientes. Nunc al-
iquid agerent: ut ciuitati populi roma-
ni amicissime subuenirent: et fidei con-
seruacione puentem perire non timerent. Pro-
piti quoque mediis profuerunt: cum romane rei-
publice interiecto federe copulata est.
Custodit et itaque fideliter quod ipsis pro-
fide placito iurauerat. fide iurauerat. iur-
acione obstrinxerat: a perfido obsessa.
oppressa. et sumpta est. Si ipsi dii tempe-
state atque fulminibus hāmbalē postea
romanis proximis membris terruerunt.
longeque miserunt: tunc proximum tale aliquid
facerent. Audeo quippe dicere: hōne-

stius illos pro amicis romanorum ioco-
plicitatibus ne romanis frangerent fi-
dem. et nullam operam tunc haberent: quam pro
ipsis romanis qui pro se pugnabant atque
aduersus hāmbalē opulenti erant. potu-
isse tempestate seuire. Si ergo tutores
essent romane felicitatis et glorie: tam
graue ab ea crimine saguntine calami-
tatis auerterent. Nunc vero quod stulte credi-
tur dijs illis defensoribus romam victo-
re hāmbale non perisse: qui saguntine
urbis non potuerunt. ne pro eius prore ami-
cicia subuenire. Si saguntinorum christia-
nus populus esset. et huiusmodi aliquid
pro fide euangelica pateretur. quantum
se ipse non ferro non ignibus corrupisset:
sed tamen si pro fide euangelica excidium pa-
teretur. ea spe pateretur. quam in christum
crediderat: non mercede breuissimi tem-
poris sed eternitatis intermie. Pro istis
autem dijs qui propterea coli prohibentur pro-
pterea colendi requiruntur ut hanc laben-
tium atque transeuntium rerum felicitas tuta
sit quid nobis defensores et excusato-
res eorum de saguntinis puentibus respon-
debunt: nisi quod de illo regulo extincto?
Hoc quippe interest quod ille vnus ho-
mo. hec tota ciuitas: vtriusque tamen
interitus causa conseruacione fidei fuit.
Propter hanc enim ad hostes et redi-
re ille voluit: et noluit ista transire. Con-
seruata ergo puocat deorum iram fides
An possunt et dijs propitijs prore? Non so-
lum quoque homines: verum etiam integre ciui-
tates. Vtrum volunt eligant. Si enim fi-
dei seruate irascuntur illi dijs: querant pro-
fidos a quibus colantur. Si autem etiam illis
propitijs multis grauiusque cruciatibus
afflicti interire homines ciuitatesque pos-
sunt: nullo fructu felicitatis huius co-
luntur. Desinat igitur succensere: qui sa-
cris deorum suorum perditis. se infelices
esse factos putant. Possent enim illis
non solum manentibus. verum etiam fauentibus
non sicut modo de miseria murmurare

sed sicut tunc regulus et saguntini ex-
cruciati horribiliter etiā pentus inte-
rire ¶ Ca. xxi.

Porro inter scdm et postremum
bellū cartaginēse qñ salustius
optimis morib; a maxima cōcordia
dixit egisse romanos multa enī pte-
reo suscepti operis modū cogitans:
eodē ipō ergo tēpore morū optimo-
rū maximeq; cōcordie sapio ille rome
italieq; liberator. eūsdēq; belli pūici
secūdi tā hōrēdi tā exiciofi. tā piculo
si pclarus mirabilisq; cōfectoz victoz
hāmbalis. domitorq; cartaginēis cu-
ius ab adolescentia vita describitur
dijs dedita. tēplisq; nutrita. inimico-
rū a cūfacōib; cessit: carēsq; p̄ria quā
sua virtute saluā a libera redidit. in
opido liternensi egit reliquā cōple-
uitq; vitā post insignē suū triūpb;.
nullo illius vrbis captus desidio: ita
ut iussisse phibeatur. ne saltē mortuo
in ingta p̄ria funus fieret. Deinde tūc
p̄mū p̄ gneū mallū p̄cōsulē de gallo
grecis triūphantē: asiatica luxuria ro-
mā omī hoste p̄ior irrepit. Tūc enī
primū lecti erati a p̄iosa stragula vi-
sa phibētur. Tūc inducte in cōiūua
psalterie a alia licentiosa neq̄cia. S;
nūc de hīs malis que intolerabiliter
hōmies patiūtur: nō de hīs que liben-
ter faciūt dicere institui. S; de illud
magis qd̄ de sapione omemorari. q;
cedēs inimicis extra p̄ria; quā libera-
uit mortuus est. ad p̄sentē ptinet dis-
putacōne: quod ei romana numina a
quorū tēplis auerūt hāmbalē nō red-
diderūt vicē q̄ p̄pter istā tantūmō colū-
tur felicitatē. S; q; salustius eo tēpe
ibi dixit mores optimos fuisse: p̄pte-
rea hoc de asiana luxuria cōmemorā-
dū putauit. ut intelligatur etiā illud a
salustio in cōpacōne alioz tēpoz di-
ctū: quib; tēporib; p̄ior es vtiq; i gra-
uissimis discor dijs mores fuerūt. Nā

tūc id est inter scdm a postremū bellū
cartaginēse lata est etiā illa lex voco-
mia: ne q̄s heredē feminā faceret nec
vnicā filiā. Quā lege quid iniquius di-
ci aut cogitari possit ignoro. S; verū-
tamē toto illo interuallo duoz bello-
rum pūicoz tolerabilior infelicitas
fuit. Bellis tantūmō foris osterebatur
exercitus: s; victozis solabatur. Do-
mi aut nulle sicut alias discor die scui-
ebāt. S; vltimo bello pūico vno im-
petu alterius sapiōnis q̄ ob hoc etiā
ip̄e africam agnomē accepit emula
imperij romani ab stirpe deleta ē. Ac
inde tantis maloz aggerib; opp̄ssa
romana respública: ut p̄speritate ac-
securitate rerū. vnde nimū corruptis
morib; mala illa cōgesta sūt. plus no-
cuisse mōstret tā cito euerla: q̄ p̄ius
nocuerat tam diu aduersa cartago.
Hoc toto tempore usq; ad cesarē au-
gustū. qui videt nō adhuc vel ipozū
opimione gloriosam s; ostencōsam et
exicōsam. et plane iam eneruē ac lan-
guidā libertatē omīmodo extorsisse
romanis a ad regale arbitriū cūcta-
reuocasse. et quasi morbida vetustate
cōlapsam. velut instaurasse ac reno-
uasse rēpublicā: toto ergo isto tēpore
omitto ex alijs at; alijs etiā atq; etiā
bellicas clades: et numātinū fedus hor-
renda ignomia maculosū. Solauē-
rant enī pulli de cauea a mancino s̄si-
li ut auit augurū malū fecerāt: quasi
p̄ tot annos quib; illa exigua ciuitas
romanū circūfessa exercitū adflixerāt.
ipiq; romane reipublice terrozi esse
iam ceperāt. Alij cōtra eā malo augu-
rio peccerūt. S; hęc in quā omitto.
Quamuis illud ¶ Ca. xxij.
nequaq; tacuerim q; mitridas
tes rex asie vbiq; i asia peregrinātes
ciues romanos. at; innumerabili co-
pia suis negocijs intentos. vno die
occidi iussit: et factum est. Quam illa

miserabilis rerum facies erat subito
quęq; vbi cūq; fuisset inuentus i agro
in via. in opido. in domo. in vico. in fo-
ro. in tēplo. in lecto. in diuino. in opis-
nate atq; impie fuisse trucidatū. Quis
gemitus morientū. q̄ lacrimę fortasse
spectatū etiā ferientū fuerūt: q̄ dura
necessitas hospitiū. nō solum videndi
nephasias illas cedes domi sue verū
etiā p̄petrādī: ab illa blanda como di-
tate hūanitatis repente mutatis vul-
tibus ad hostile negociū in pace pa-
gendū mutatis ut ita dicā om̄ino vul-
nerib; cū p̄cussus in corpore. et p̄cussor
in animo feriretur. Num et isti om̄es
auguria otempserāt. Nū deos et do-
mesticos et publicos cū de sedib; suis
ad illā inremabilem p̄grinacōnē p̄-
fecti sūt. quos ofulerēt nō habebāt.
Hoc si ita est: nō habēt cur isti in hac
causa de nr̄is temporib; conquerātur.
Olim romani hęc vana cōtemnūt. Si
aut ofuluerūt: respondeat. quid ista
p̄fuerūt: qm̄ p̄ hūanas dūtaxat leges
nemie p̄hibente licuerūt. **Ca. xxiiij.**
Ediam illa mala breuiter q̄ntū
possumus omemoremus: q̄ q̄ntū
interiora: tanto miseriora extiterūt.
Discordie ciuiles vel potius inciuiles.
nec iā sedicōes s; etiā iā bellavrbana
vbi tātus sanguis effusus ē vbi par-
tū studia nō cōtencōnū dissensionib;
varisq; vocib; in alterutrū: sed pla-
ne iam ferro armisq; leuēbant bella
socialia. bella frivlia. bella ciuilia: q̄ntū
romanū cruozē fuderūt: quantā ita-
lie vastacōnē desercōnēq; fecerūt. Nā
antea q̄ se aduersū romā sociale la-
tium omoueret. cūcta aialia hūanis
vhibus subdita. canes. equi. asini. bo-
ues. et queq; alia p̄cora s; hōim dño
fuerūt. s;bito efferata et domestice leui-
tatis oblita. relictis tectis libera va-
gabātur: et om̄es nō solū aliorū. verū
etiā dñorū adūsabātur accessum: non

sine exitio vel p̄iculo audentis si quis
de p̄ximo vrgeret. Quāti mali signū
fuit. si signū fuit: qd̄ tā malū fuit. si hoc
etiā signū nō fuit. Hoc si nr̄is tēpori-
bus accidisset: rabidiores istos q̄ il-
la sua aialia pateremur. **Ca. xxv.**
Piciū aut ciuiliū malorū fuerūt sedicō-
nes graccorū agris legib; excitate.
Volebāt enī agros p̄plo diuidere:
quos nobilitas p̄p̄ra possidebat. S; iam
vultū iniquitātē audē ouellere
p̄iculosissimū: imo vero ut res ip̄a do-
cuit p̄micōssimū fuit. Que funera fa-
cta sūt cū p̄or graccus occisus est: q̄
etiā cū alius frater eius nō longe in-
terposito tpe. Neq; enī legib; et ordi-
ne potestati: s; turbis armorūq; cōfli-
ctib; nobiles ignobilesq; necabātur.
Post gracci alterius interfectōnē lu-
tius optimus oful. qui adūsus cū in-
tra vrbes arma omouerat. eoq; cū so-
cijs oppresso et exācto in gentē ciuū
stragē fecerat: cū questionē haberet
iam iudiciaria inquisitione ceteros p̄-
sequēs tria milia hōim occidisse p̄bi-
teur. Ex quo intelligi potest quantā
multitudinē mortū habē potuēt tur-
bidus ofulctus armorū: qm̄ tantā ha-
buit iudicōrū velut examinata cogni-
tio. Percussor gracci ip̄ius caput q̄ntū
graue erat: tanto auri pondere cō-
sulivndidit. Hęc enī pactio cedem
p̄cesserat: in qua etiā occisus est cū li-
beris marchus fuluius consularis.

Elegantī sane sena. **Ca. xxv.**
tus ofulco: eoip̄o loco vbi fune-
reus tumultus ille cōmissus est. vbi
tot ciues ordinis cuiusq; ceciderunt.
edes discordie facta est: ut graccorū
pene testis oconantiū oculos feriret:
memoriāq; compūgeret. S; hoc qd̄
aliud fuit q̄ irrisho deorū. illi deo tem-
plū ostruere: q̄ si esset in ciuitate non
tātis dissensionib; dilacerata corruēt:
mihi forte sceleris huius rea cōcordia

quia deseruerat animos ciuū. meruit
in illa ede tanq̄ in carcerē includi. Cur
enī si rebus gestis cōgruē voluerū:
nō ibi potius edē discordie fabricari?
An ulla racō reddat. cur discordia dea
sit et discordia dea non sit. ut scōm la-
teōis distinetōz bona sit ista: illa vērō
mala. Nec ipse aliud secutus videtur
q̄ qd̄ adūit rome: etiā febricitate salu-
ti. templū cōstitutū. Eo mō igitur. nō
tū discordie: verū etiā discordie ostē-
debat. Periculose itaqz romam tam
mala dea irata vniē voluerit. nec tro-
iam exadiū recoluerunt. originē ab
eius offensiōe sūp̄sisse. Ipa quippe qz
inter deas nō fuerat mutata. triū de-
arū litē aurei mali sup̄posicōe omēras-
ta ē. vñ rixa numinū: et venus victrix
et raptahelena: et troia delera ē. Qua-
propter si forte indigna qz inter deos
in vrbe nullū tēplū habē meruit. ideo
iā turbabat tātis tumultibz ciuitatē:
q̄nto atrocius potuit irritari. cū in lo-
co illius cedis hoc ē in loco sui operis
adūsarie sue ostentatā edē videt. Nec
vana ridētibz nob̄ illi docti sapientēz
qz stomachātur et tñ numinū bonoz
malozqz cultores de hac questione
discordie discordieqz nō excūt: siue p̄-
termiserint hanc deaz cultū. eisqz fe-
brē bellonāqz p̄tulerint. quibz antiq̄
fana fecerūt: siue et istas coluerint. cū
sic eos discedente discordia. discordia
seuēs usqz ad ciuilia bella p̄duxerit.

Proclarū vero sedi. **Ca. xxvi.**
cōmbz obstaculū. edē discordie.
teste cedis sup̄sientēz graccorū scio-
nātibz opponendā putarunt: q̄ntū ex
hoc p̄fecerint: indicant secuta peiora.
Laborarūt enī deinceps scionatores:
nō exēplū deuitaē graccorū s̄ sup̄aē
ppositū. Lucius. saturninus tribunus
plebis. et gaus cesar fuluus p̄tor. et
multo post marchus drusus. quoz
oim̄ sedicōmbz cedis p̄mo iā tūc gra-

uissimē deinde socialia bella exarserūt:
quibz italia viximēter afflictā: et ad
vastitatē mirabilē desercōnēqz p̄du-
cta ē. Bellū deinde fuisse successit: et
bella ciuilia. Que p̄lia cōmissa sūt. qd̄
sangnis fusi: ut om̄s fere itale gētes
quibz romanū maxie p̄pollebat impe-
riū. tanq̄ seua barbaries domarētur.
Iā ex paucissimis hoc ē minus q̄ se-
ptuaginta gladiato: ibz quē admodū
bellū seruale cōtractū sit ad q̄ntū nu-
merū. et quā acré ferocēqz p̄uenerit.
quos ille numerus impatores p̄pli ro-
mani sup̄auerit: q̄s et quō ciuitates
regionesqz vastauerit: vix q̄ historiā
conseripserunt satis explicare potue-
runt. Neqz id soluz fuit seruale bellū:
sed et macedoniā p̄uinciā prius ser-
uitiā de populata sūt: et deinde siciliaz
orāqz maritimā. Quāta etiā et quā hor-
renda omiserit p̄mo latrocina. deinde
de valida bella pirataz: quis p̄ ma-
gnitudine rerū valeat eloqui.
Quā vero marius. **Ca. xxvii.**
ciuili sangne iā crucētus. multis adūsa-
rū sibi parniū pempis. et victus vrbe
p̄fugissz: vix paululū respirāte ciuita-
te ut v̄bis tullianis vtar sup̄auit po-
stea cum mario. Tū vero clarissis-
mis viris interfectis: lumina ciuitatis
extincta sūt. Vltus ē huius victorie
crudelitātē postea filla: nec dici quidē
opus ē. q̄nta diminucōe ciuū. et q̄nta
calamitate reipublice. De hac enī v̄m
dicta q̄ p̄mōhor fuit q̄ si scelera que
puniebātur impunita relinq̄rent: ait
et lucanus. Excessit medicina moduz
mimūqz secuta est. qua morbi duxere
manus p̄iere nocētēs. Sed cū iā soli
possent sup̄esse nocētēs: illo bello ma-
rimo atqz fillano. exceptis h̄is q̄ foris
in acie ceciderūt: in ip̄a qz vrbe cadaue-
ribz. vici. platee. fora theatra tēpla
opleta sunt: ut difficile iudicaret q̄n̄
victores plus funerū ediderit. vtrū.

pus ut viceret. an postea q̄ vicissent
cū pmū victoria maria q̄n de exilio se
ipe restituit. exceptis passiu qua q̄
suū cedibz factis. caput otam osulis
poneret in rostris. cesar. et fimbria do-
mibz trucidaretur suis: duo crassi p̄
et filius i ospectu mutuo mactarētur:
tebius et numitorius vnco tracti spar-
sis visceribz miterent: catuba hau-
stoveno se manibz inimicorū s̄tra-
heret: merula flamē dialis. p̄cis ve-
nis ioui etiā suo sanḡne litaēt. In ip̄i
aut marij oculis otinu o feriebatur: q̄-
bus salutātibz dexterā porrigē nolū-
isset. **Ca. xxviii.**

Sillanavero secuta victoria hu-
ius videlicet vindex crudelitatis
post tm sanḡne ciuū quo fuso fuerat
opata: fimo iam bello inimicis vi-
uentibz crudelius i pace grassata ē.
Jam etiā post marij maioris p̄stimas
ac recētissimas cedēs. addite fuerāt
alie ḡuiores a mario iuene atq; car-
bone earūde partiū marianarū: q̄ fil-
la imminēte nō solū victoriā. verū etiā
ip̄az desperātes salutē: cūct a suis alijs-
q; cedibz impleuerūt. Nā p̄ter stragē
late p̄ diuersa diffusaz oblecta etiā se-
natu de ip̄a curia tanq̄ de carcere pdu-
cebantur ad gladiū. Mucius sceuola
p̄ntifex qm̄ nichil apud rōnos tēplo-
veste sanctus habebat arā ip̄am am-
plexus occisus est: ignēq; illū q̄ p̄pe-
tua cura v̄gimū semp ardebat. suo pe-
ne sanḡne extinxit. **S**rbē deinde filla
victorē intravit: q̄ in villa publica non
iā bello s̄ ip̄a pace seuiēte septē milia
peditū vndecūq; terminā nō pugnādo
s̄ iubēdo p̄strauerat. In orbe aut to-
ta quē vellet fille vnusquisq; feriebat.
S̄nde tot funera numerari om̄ino nō
poterāt: donec fille suggēret smēdos
esse aliquos viuē: ut essent quibz pos-
sent imperāe q̄ vicerāt. Tūc iā cohibi-
ta q̄ bac atq; bac passim furibū da fe-

rebatur licētia iugulandi. tabula illa
cū magna ḡtulacōne p̄posita est: que
bom̄mū ex vtroq; ordine splēdido.
equestri sc; atq; senatorio. occidēdo-
rū atq; p̄scribēdoz duo milia cōtine-
bat: tristabat numerus: s̄ osolabat
modus. **N**ec q̄ tot cadebant tm erat
meroris: q̄ntū leticie q̄ ceteri nō time-
bāt. **S**̄ in quibusdā eoz q̄ mori iussū
erant: etiā ip̄a licet crudelis ceterorū
securitas: ḡna mortū exquisita oge-
muit. **Q**uēdā enī sine ferro. lamātum
manus dirupuerūt: immāius hoies:
hoiem viuū. q̄ bestie solent discerpē
cadauer abiectū. Alius oculis effossis
et p̄culān membrīs āputatis: in tā-
tis cruciatibz diu viuē: vel potius diu
mori coactus ē. **S**ubuastrate sūt etiā
tanq̄ ville quedā nobiles ciuitates.
Sona vero velut vnus reus duci iube-
retur: sic tota iussa ē trucidari. **N**ec fa-
cta sūt i pace post bellū: nō ut acce-
raret obtinēda victoria: s̄ ne otēne-
rentur obtēta. **P**ax cū bello de crudeli-
tate certauit. et vicit. **I**llud enī p̄stra-
uit armatos: ista nudatos. **B**ellū eāt.
ut q̄ feriebat. si posset feriret: pax aut
nō ut qui euaserat viueret. s̄ ut mori-
ens nō repugnaret. **Ca. xxix.**

Que rabies exteraz gentiū. q̄
seuicia barbarorū. huic de ciui-
bus victorie ciuū compari potest.
Quid roma funestius. terrius amari-
usq; vidit. **S**trū olīm gallozū et pau-
lo ante gottozū irrupcōz: an marij et
fille. aliorūq; in eoz p̄tibz virozū cla-
rissimozū tanquā suozū lumīnū in sua
membra ferocitatē. **B**alli quidē trus-
cidauerūt senatū. quicq; eius in vte
tota p̄ter arcē capitolinā q̄ sola ut-
cūq; defēsa ē repire potuerūt: s̄ in illo
colle ostentis auro vitā saltē vendi-
derūt: quā etsi ip̄i ferro rape nō possent
possent tm obfidiōne osumē. **B**othi
vero tā multis senatoribz p̄p̄cerūt: ut

magis mirū sit. q̄ aliquos p̄merūt.
At vero filla viuo adhuc mario. ip̄m
 capitolū qd̄ a gallis tutū fuit: ad de-
 cernēdas cedes victor̄ inſedit. Et cū
 fuga marius lapſus eſſet ferocior̄ cru-
 entior̄q; redditurus: iſte in capitolio
 p̄ ſenatus etiā cōſultū. tā multos vita
 rebusq; p̄uauit. **M**ariam̄ aut̄ parti-
 bus filla abſente quid ſanctū cui par-
 cerēt fuit: qm̄ mucio cui ſenatori ponti-
 fici. arā ip̄am ubi erāt ut aūt fata ro-
 mana. miſeris ambiēt̄ āplexib; nō pe-
 p̄cēt: **S**illana v̄eo tabula illa poſtre-
 ma. ut omittamus alias innumerabi-
 les mortes: plures iugulauit ſenato-
 res q̄ gothi expoliare potuerūt. **Q**ua
 igitur fronte quo corde. q̄ impudē-
 tia. qua inſipiētia vel potius amentia.
 illa dñs ſuis non imputāt: et hec n̄ro
 imputāt xp̄o. **¶ Ca. xxx.**

Quidelia bella ciuilia om̄ib; bel-
 lis hoſtilib; auctori; etiā eorū
 fatentib; amariora quib; illa reſpub-
 lica nec afflicta ſ; om̄ino p̄dita iudica-
 ta eſt longe ante aduentū xp̄i exorta
 fuit: et ſcelerata; de cathenacōe cauſa-
 rū. a bello mariano at; ſillano ad bel-
 la ſertorij et catilme quorū a filla fue-
 rat ille p̄ſcriptus. ille nutritus: inde ad
 lepidi et catuli bellū; quorū alter ge-
 ſta ſillana reſcandē alter defendē cu-
 piebat: inde ad p̄p̄ij et ceſaris quo-
 rū pomp̄ius ſectator: ſille fuerat. eiuf-
 q; potentiā vel equauerat. vel iam etiā
 ſupauerat. ceſar aut̄ pomp̄ij potentiā
 nō ferebat: ſ; quia nō habebat. quā tñ
 illo victo interfecto q; trāſcēdit hinc
 ad aliū ceſarē q̄ poſt auguſtus appella-
 tus eſt p̄uenerūt: quo imperate nati-
 tus ē xp̄us. **N**ā et ip̄e auguſtus cū mul-
 tis geſſit bella ciuilia. et i eis etiā mul-
 ti clariffimi viri pierūt: inter quos et
 cicero diſertus ille artifex regēde rei-
 publice occubuit. **P**omp̄ij quippe vi-
 ctore gaiū ceſarē. qui victoriā ciuile;

elemēter exercuit. ſuiſq; aduſarijs vi-
 tā dignitatēq; donauit. tanq̄ regni
 appetitor̄ ē: quorūcū nobileū diuacō
 ſenatorū. velut p̄ reipublice libertate in
 ip̄a curia trucidauit. **H**uius deinde po-
 tentiā multū moribus diſpar vicijſq;
 om̄ib; inquinatus atq; corruptus af-
 ſectae videbat̄ antonius: cui v̄tem-
 ter p̄ eadē illa velut patrie libertate ci-
 cero reſiſtebat. **T**ūc emerſerat mira-
 bilis indolis adoleſcens ille alius ce-
 ſar illius gaj ceſaris filius adopti-
 uus: q̄ ut dixi poſtea ē appellatus au-
 guſtus. **H**uius adoleſcēt̄ ceſari. ut e. 9
 potētia cōtra antoniū nutrire c̄ cicero
 fauebat: ſperās eū depulſa et oppreſſa
 antonij dñacōe inſtauraturū reipub-
 lica libertate: uſq; adeo cecus atq; im-
 prouidus futuroꝝ. ut ille ip̄e inueniſ-
 ſet cuius dignitatē ac potētatē fouebat
 et eūdē cicero nē occidendū antonio
 quadā quaſi de cordie pactōne p̄mit-
 teret: et ip̄am libertatē reipublice p̄ q̄
 multum ille clamauerat. ditioni p̄prie
 ſubugaret. **¶ Ca. xxxi.**

Deos ſuos accuſent de tātis ma-
 lis: qui xp̄o n̄ro ingrati ſunt de
 tantis bonis. **C**erte qñdo illa mala fie-
 bāt. calebāt are numinū ſat̄o thure
 ſertisq; recentib; halabāt: clarebāt ſa-
 cerdotia. fana remitebāt. ſacrificabāt.
 ludēbatur. furebāt in tēplis: qm̄ paſ-
 ſim tantus ciuū ſanguis a ciuib; nō
 modo in ceteris locis. verū inter ip̄a
 q; deoz̄ altaria fundebat̄. **N**ō elegit
 tēplū quod ſugeret tullius: q; fruſtra
 elegerat mucius. **H**ij vero qui multo
 indignius inſultāt tēporib; xp̄ianis
 aut ad loca xp̄o dicatiffima ofugerit:
 aut illic eos ut viuerēt etiā ip̄i barba-
 ri deduxerūt. **M**ud ſcio a hoc mecum
 q̄ſquis ſine ſtudio partiū iudicat faci-
 lime agnoſcat: ut omittā cetera q̄ mul-
 ta cōmemorauit. et alia multo plura q̄
 cōmemoraē longū putauit: ſi hūanū

genus ante bella pumica xpianā reci-
per disciplinā. et osequere rerū tan-
ta vastacō. q̄nta illis bellis europā.
africāq; cōtrūit: nullus talū quales
nūc patimur nisi xpiane religioni ma-
la illa tribuiss̄. **Q**ulto aut̄ m̄m̄us eo-
rū voces tolerarētur. q̄ntū attinet ad
romanos: si xpiane religionis rece-
pōnē et diffamacōnē. vel irrupcō illa
galloz. vel tiberini flumis. igniūq;
illa depopulacō: vel qd̄ cū et a mala p̄-
cedit bella illa ciuilia sequerētur. **M**a-
la etiā alia q̄ usq; a deo incredibiliter
acciderūt. ut inter p̄digia numerarē-
tur. si xpianis tēporib; accidissent: q̄-
bus ea nisi xpianis hōmib; tanq̄ cri-
mina obicerēt. **O**mitto quippe illa q̄
magis fuerūt mira q̄ noxia: boves lo-
cutos. infantes nōdū natos de vteris
matrū quedā v̄ba clamasse. volasse
spentes. femias et gallinas. in mascu-
lū sexū fuisse ouersas: et cetera huius-
cemodi q̄ i eoz libris nō fabulosis s̄
historicis seu vera seu falsa s̄nt. nō m̄-
ferūt hōmib; p̄niciē s̄ stuporē. **S**z cū
pluit terra. cū pluit creta. cū pluit la-
pidib; nō ut grando appellari solet
hoc nomie. s̄ om̄ino vel terre vel crete
vel lapidū pluuia: hoc p̄fecto etiā gra-
uiter ledē potuerūt. **L**egimus apud
eos. et h̄nc is ignib; ab ip̄o mōtis v̄ti-
ce usq; ad litus p̄ximū decurrētib; ita
maē feruisse: ut rupes exurerētur: et
pices nauū soluerētur. **H**oc v̄tiq; nō
leuiter noxiū fuit: quāuis incredibili-
ter mirū. **E**odē rursus estu igniū tan-
ta vi faulle sepserūt cōpletā esse h̄ci-
liā: ut cathanēsis vrbis tecta obruta
et oppressa diruēt. **Q**ua calamitate p̄-
mōi misericorditer eiusdē anni tribu-
tū ei relaxauē romani. **L**ocustaz etiā
in africa multitudinē p̄digij simlē fu-
isse. cū iā essent p̄p̄i romani p̄uincia.
lris mādauerūt: osuptis enī fructib;
folijsq; lignozū ingenti atq; inestima-

bili nube i maē dicit esse deicētā. **Q**ua
mōtia redditaq; litorib; atq; h̄nc
aere corrupto tantā oerā pestilentiā di-
cūt: ut in solo regno inafim̄se oerā m̄-
gēta hōim milia p̄isse referāt: et m̄sto
amplius i terris litorib; p̄ximis. **T**ūc
v̄tiq; ex triginta milib; n̄m̄ozū q̄ ibi
erāt: decē remānisse cōfirmāt. **T**alis
itaq; vanitas qualē ferimus ei q; re-
spondēspellimur: quid hōz nō xpia-
ne religioni tribuēt. si tēporib; xpia-
nis viderēt. **E**t tñ dñs suis ista nō tri-
buūt: quozū cultū i deo req̄rūt. ne ista
vel m̄m̄ora patiātur: cū ea maiora p̄-
tulerint a quib; antea colebātur.

Explicit liber tertius.

Incipiūt capitula libri quarti.

- i **De h̄is q̄ p̄mo volumie dispu-
tata sunt.**
- ii **De h̄is q̄ libro sc̄do et tercio
cōtinētur.**
- iii **An altitudo imp̄rij q̄ nō m̄si
bellis acquirē in bono habē-
da sit siue feliciū siue sapiētū.**
- iiii **Quā similia s̄nt latrocinijs re-
gna absq; iusticia.**
- v **De fugitiuis gladiatoib; quo-
rū potētia similis fuerit regie
dignitati.**
- vi **De cupiditate n̄mi regis q̄ ut
latius dñaretur p̄mus intulit
bella finitimis.**
- vii **An regna terrena inter p̄fe-
ctus suos atq; defectus deoz
iuuētur vel deserātur auxilio.**
- viii **Quozū deoz p̄fidio putāt ro-
mani imp̄riū suū auctū atq;
seruatū cū singulis vix singu-
larū rerū tuicōne cōmittendā
esse crediderūt.**
- ix **An imp̄rij romani āplitudo et
diuturnitas iou fuerit a sc̄ri-
bēda quē sumū deum cultoz es**